

De verspreiding van Hertshoornweegbree (*Plantago coronopus*) in de gemeente Roerdalen

EEN NIEUWE TOEKOMST VOOR EEN KUSTPLANT IN EEN GEMEENTELIJK GAZON

FIGUUR 1

Op deze klinkerstraat in de oude kern van Sint Odiliënberg kunnen veel plantjes van Hertshoornweegbree (*Plantago coronopus*) redelijk veilig staan en tot bloei komen (foto: Steven Jansen, 2025).

S. Jansen, Reutjesweg 7, 6077 NA Sint Odiliënberg, e-mail: stevenjansen7@gmail.com.

Vroeger was Hertshoornweegbree (*Plantago coronopus*) [figuur 1] als pioniersoort van de duinen in Nederland alleen vrij algemeen in de duinstreek, langs de Waddenkusten en in het Deltagebied. Dat was ook het geval op enkele binnenlandse vindplaatsen in Noord-Brabant en langs de Overijsselse Vecht (WEEDA *et al.*, 1988). Mede door gladheidsbestrijding met zout is dat verspreidingsbeeld de laatste decennia compleet veranderd en groeit Hertshoornweegbree momenteel vooral langs infrastructuur bijna overal in Nederland [figuur 2]. Dat fenomeen is aan de hand van jarenlange monitoring van de plant in de gemeente Roerdalen gevolgd, met name in het dorp Sint Odiliënberg. Daarbij is ook een toename van Hertshoornweegbree in gemeentelijke gazons vastgesteld die in dit artikel in beeld wordt gebracht.

BESCHRIJVING VAN DE PLANT

Hertshoornweegbree is een laag, eenjarig, soms tweejarig plantje met een penwortel. De bladeren groeien in een platliggende rozet. Ze zijn langwerpig en smal, met een middennerf en gepunte lobben. Deze bladvorm is uniek in de weegbreefamilie. Ook de bloeistengels liggen aanvankelijk plat, maar later richten de bloeiaartjes zich op zodat de plant een brede schaalvorm krijgt. De bloeistelen zijn rolrond, 5 tot 10 cm lang, met cilindrische bloeiaartjes met een lengte van 3–5 cm. De nietige viertallige bloempjes zijn doorschijnend strokleurig, maar als de plant volop in bloei staat krijgt ze door de lange gele meeldraden een heel andere uitstraling [figuur 1]. De bloeitijd ligt vooral in juni en juli, maar nabloei kan tot in september voorkomen (WEEDA *et al.*, 1988). Insecten hebben weinig belangstelling voor dit plantje, de wind zorgt voor de bestuiving. De vruchtjes zijn eivormige doosvruchten met daarin vier of vijf zaden. Bij Hertshoornweegbree leidt het voorkomen van zowel lichte als zware zaden tot twee manieren van verspreiding. Behalve een in de tijd gespreide kieming (de grote zaden zijn in staat om ook onder relatief droge bodemomstandigheden te kiemen) heeft dit morfologische verschil ook tot gevolg dat een deel van de zaden (de zware zaden) in de directe nabijheid van de

FIGUUR 2

Verspreiding van Hertshoornweegbree (*Plantago coronopus*) in Nederland tot 2025 (bron: Nationale Databank Flora en Fauna). De acht atlasblokken waarin recent onderzoek is verricht zijn aangegeven met zwarte bolletjes.

moederplanten blijft, terwijl een ander deel (de lichte zaden die op water drijven) over grotere afstanden verspreid wordt (SCHAT, 1982). Deze aanpassing werkt ook langs grote wegen. Lichte zaden spoelen mee met regenwater of ze worden bij droog weer met het zog van het voorbijrazende verkeer rollend verder langs de weg verspreid.

VERSPREIDING IN ROERDALEN

Uit de periode vóór 1998 zijn er geen gegevens bekend over het voorkomen van Hertshoornweegbree in de gemeente Roerdalen (JANSEN, 1998). Pas in 2000 is voor het eerst Hertshoornweegbree in de gemeente Roerdalen waargenomen, bij de kruising van de provinciale weg N293 (Karkenerweg) met de N274 (Brunsummerweg) ter hoogte van Posterholt (JANSEN, 2001).

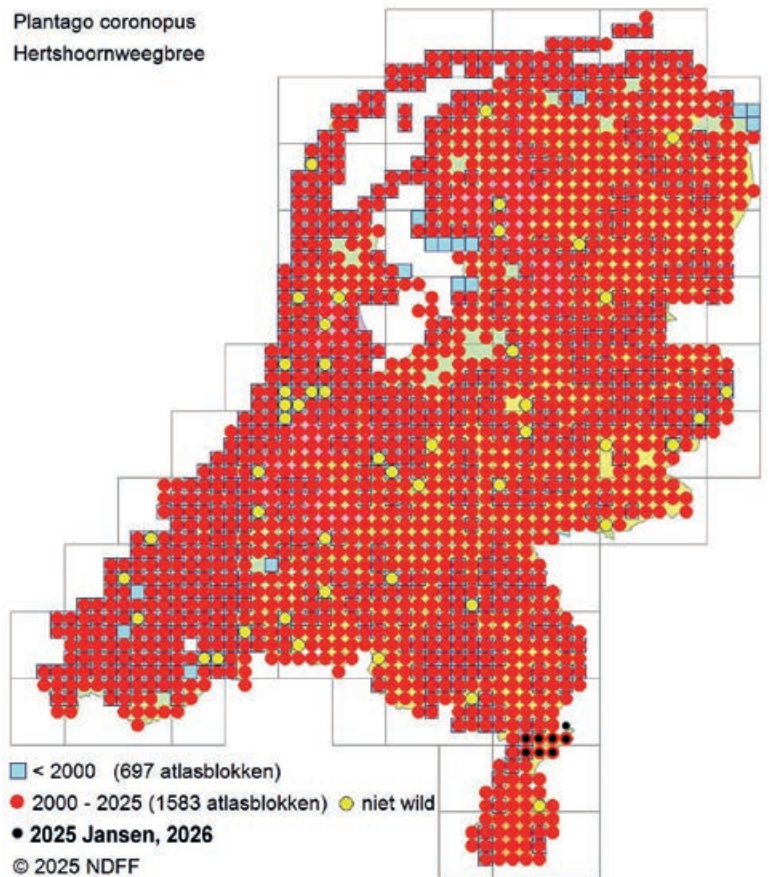
Tussen 2001 en 2017 werden er in de gemeente Roerdalen door de auteur in elf kilometerhokken losse waarnemingen van de soort gedaan. Net als in de rest van Limburg leek Hertshoornweegbree in de gemeente Roerdalen ook te zijn toegenomen (JANSEN, 2019). Om deze veronderstelling te toetsen heeft de auteur in 2018 een gebiedsdekkend verspreidingsonderzoek gedaan in de gemeente Roerdalen. In totaal werd Hertshoornweegbree in 42 kilometerhokken aangetroffen, waarvan er 31 nieuw waren. Deze gerichte inventarisatie leverde een goed beeld op waar Hertshoornweegbree in de gemeente voorkwam (JANSEN, 2019).

Tijdens deze gemeentelijke inventarisatie is in Sint Odiliënberg een detailkartering uitgevoerd. Alle wegen in dit dorp zijn in 2018 twee keer door de auteur afgelopen om alle vindplaatsen in kaart te brengen [figuur 3]. De blauwe lijnen in figuur 3 zijn de wegen waar onder normale winteromstandigheden elk jaar gestrooid wordt. Door de strooiroute en de gegevens van de verspreiding van Hertshoornweegbree te combineren wordt zout als bondgenoot van de plant wel heel duidelijk zichtbaar.

Buiten de 'blauwe strooiroutes' is uiteraard ook geïnventariseerd, maar daar is Hertshoornweegbree

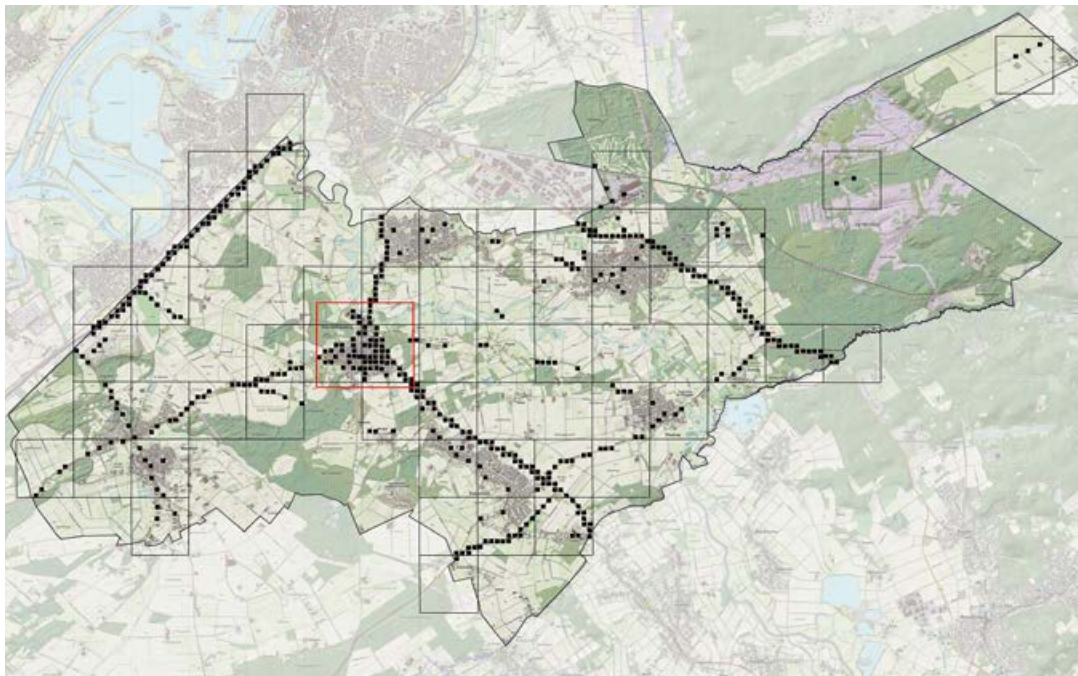
FIGUUR 3

Detailkartering in 2018 van de verspreiding van Hertshoornweegbree (*Plantago coronopus*) in Sint Odiliënberg (zwarte bolletjes). De blauwe lijnen zijn wegen die onder normale winteromstandigheden met zout worden bestrooid. De rode bolletjes geven de vondsten aan in gemeentelijke gazons (bron ondergrond: J.W. van Aalst, www.opentopo.nl).

slechts sporadisch aangetroffen. Dat Hertshoornweegbree niet overal op de strooiroute is gevonden, heeft ook te maken met ongeschikte groeilocaties. Veel wegen binnen de bebouwde kom zijn geasfalteerd; alleen goten met klinkers en eventuele openingen tussen trottoirtegels kunnen mogelijkheden bieden voor een nieuwe vestiging. In 2025 is de hele gemeente Roerdalen wederom

FIGUUR 4
Verspreiding van Hertschoornweegbree (*Plantago coronopus*) in de gemeente Roerdalen in hectometer hokken in 2025. Het rood omkaderde gebied (Sint Odiliënberg) is in 2018 en 2025 op detailniveau onderzocht.

▼ FIGUUR 5
Hertschoornweegbree (*Plantago coronopus*) op de Reutjesweg in Sint Odiliënberg. De eerste exemplaren ontkiemden in 2017 in het gemeentelijke gazon op zandhoopjes van de Bijenwolf (*Philanthus triangulum*). Tegenwoordig staat de soort er op die plek bijna bodembedekkend (foto: Steven Jansen).

onderzocht. In totaal is in 53 kilometerhokken Hertschoornweegbree aangetroffen, waarvan ten opzichte van 2018 elf kilometerhokken nieuw waren. Ook het dorp Sint Odiliënberg is weer op dezelfde wijze onderzocht als in 2018. Vanwege de spectaculaire toename van individuen van Hertschoornweegbree in de gemeente Roerdalen zijn er op de overzichtskaart geen puntgegevens aangegeven maar hectometerhokken gemarkeerd. In totaal is er in 439 hectometerhokken Hertschoornweegbree vastgesteld [figuur 4].

ZOUT ALS BONDGENOOT

Binnen de gemeente Roerdalen bevinden zich drie belangrijke wegenstelsels - met ieder een eigen beheerder - waar Hertschoornweegbree voorkomt. Dat zijn de 3 winters gepekelde Rijkssnelweg A73 en veel provinciale en gemeentelijke wegen.

Een andere aanpak van gladheidsbestrijding in de afgelopen 50 jaar heeft geleid tot een toename van Hertschoornweegbree en andere pekelaadventieven in Nederland (MENNEMA, 1986). Tot 1970 werd op de Nederlandse wegen voor gladheidsbestrijding een mengsel gebruikt dat overwegend bestond uit zand en een klein beetje keukenzout (natriumchloride). Rond 1970 werd de verhouding zout-zand zodanig gewijzigd dat uiteindelijk alleen nog maar zout werd gestrooid. Het doorvoeren van deze maatregel heeft waarschijnlijk de snelle uitbreiding van de plant in gang gezet. Vanaf 1985 is Rijkswaterstaat geleidelijk overgestapt op een nieuwe strooiwijze waarbij het strooizout bevochtigd wordt met 20% calciumchloride. Dit zorgt voor een betere hechting van het zout op het asfalt. Deze strooiwijze gebruiken tegenwoordig vrijwel alle wegbeheerders. Hierdoor is er tijdens de winterperiode langer zout op het wegdek aanwezig dan in het verleden (MENNEMA, 1986).

Om een indruk te geven van de hoeveelheid zout die in Limburg wordt uitgestrooid het volgende voorbeeld. In de winter 1996-1997 is meer dan 2.388 ton zout op de Limburgse provinciale wegen uitgereden. Rijkswaterstaat heeft in diezelfde periode 3.600 ton op de Rijkswegen in Limburg gestrooid (JANSEN, 1998). Ook de gemeente Roerdalen probeert in de winter de wegen zo begaanbaar en veilig mogelijk te houden. Onder normale winterse omstandigheden wordt echter niet op alle wegen de gladheid bestreden. Bij extreme weersomstandigheden, zoals bij langdurige sneeuwval en bij ijzel, wordt echter op zoveel mogelijk plekken sneeuw geschoven en/of strooizout gebruikt. Bij de gladheidsbestrijding worden eerst de verbindingswegen en fietspaden tussen de kernen in de gemeente en de omliggende dorpen zoveel mogelijk begaanbaar gemaakt en gehouden. Dat geldt ook voor de

FIGUUR 6

Bodemverstoring door een graafmachine bevordert de vestiging van Hertshoornweegbree (*Plantago coronopus*) in het gazon (foto: Steven Jansen).

wegen die de wijken ontsluiten en voor bekende gevaarlijke weglocaties. Op de overige wegen wordt de gladheid alleen bij extreme omstandigheden bestreden, hoewel dit door het gemeentebestuur niet altijd gegarandeerd kan worden.

VERBREDING VAN HET ECOLOGISCH SPECTRUM

Langs wegen en plantsoenen zijn naast de invloed van strooizout ook de betreding door mensen en het intensieve maaibeheer belangrijke elementen bij de verspreiding van zaden van Hertshoornweegbree. In speciale gevallen vindt er bodemverstoring door dieren plaats waar Hertshoornweegbree van profiteert. Voorbeelden zijn konijnenkrabplaatsen, veepadjes en mierenbulten (WEEDA *et al.*, 1988). In Sint Odiliënberg doet zich ook zoiets voor met een soort graafwesp in een gazon. Zo zijn in het najaar 2017 kiemplantjes gevonden op oude zandhoopjes naast ondergrondse nesten van een kolonie Bijenwolven (*Philanthus triangulum*) [figuur 5].

Daarna werden er in 2018 nog vijf andere gazons met Hertshoornweegbree (in lage dichtheden) gevonden. Deze vestigingen hadden te maken met licht grondverzet zoals het bijhouden van graskantjes en boomspiegels, bomen planten en grondverstoring door het keren van een graafmachine [figuur 6]. Maar ook de aanwezigheid van menselijke betreding, ‘olifantenpaadjes’ in het gemeentelijke gazon, bodemvestigingsmogelijkheden [figuur 5].

Concurrentie

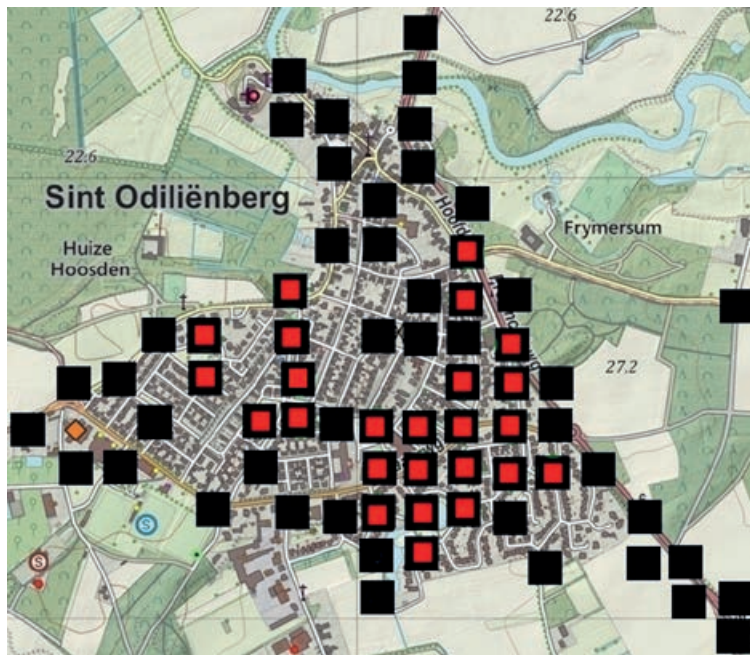
In het verleden kwam Hertshoornweegbree in de pleistocene streken hier en daar voor op ‘s winters natte, ‘s zomers droge, kale voedselarme zandgrond (WEEDA *et al.*, 1988). Het is een soort met een zeer gering concurrentievermogen. Ze verdraagt vrij veel zout en gedijt goed op bodems die afwisselend met water verzadigd zijn en dan weer uitdrogen. Onder dergelijke omstandigheden kan Hertshoornweegbree zich handhaven, terwijl talrijke meer competitief ingestelde plantensoorten hier niet kunnen gedijen. Lang werd gedacht dat dergelijke ‘zoutarme’ binnenlandse groeiplaatsen van Hertshoornweegbree geheel verdwenen waren (WEEDA *et al.*, 1988). Enkele jaren geleden werd de soort in Drenthe echter ‘ineens’ weer op diverse locaties zonder hoge zoutconcentraties aangetroffen (VENEMA, 2008). Ook net buiten Roerdalen in de gemeente Echt-Susteren, langs de heringerichte Pepinusbeek tussen Montfort en Pepinusbrug, is Hertshoornweegbree aangetroffen op een plaats die niet direct aan de

aanwezigheid van zout is te linken (PEETERS, 2013). En ook in Roerdalen groeit Hertshoornweegbree tegenwoordig in gazons die niet direct aan verharde wegen liggen en die ook niet onder invloed van zout staan. Na een flinke regenbui spoelt er wat van de voedselrijke toplaag van de arme droge zandgrond af. Vaak is de concurrentiekracht van grassen op deze plekken minimaal en krijgen diverse andere soorten kruiden de kans om hier te groeien. In één voorbeeld [figuur 7], een naar het zonnige zuiden gericht gazon, groeit Hertshoornweegbree samen met kruiden als Muizenoor (*Pilosella officinarum*), Reigersbek (*Erodium cicutarium*), Hazenpootje (*Trifolium arvense*), Gewoon biggenkruid (*Hypochaeris radicata*), Bezemkruiskruid (*Senecio inaequidens*), Kleine leeuwentand (*Leontodon saxatilis*), Zacht vetkruid (*Sedum sexangulare*) en Wit vetkruid (*Sedum album*). Dit gazon naast de Schaapsweg behoort tot de soortenrijkste gazons van Sint Odiliënberg. Het onderzoek in 2025 laat ook een spectaculaire

FIGUUR 7

Na een flinke regenbui spoelt er wat van de voedselrijke toplaag van de arme droge zandgrond af. Hierdoor is de concurrentiekracht van grassen minimaal en krijgt Hertshoornweegbree (*Plantago coronopus*) de kans om hier te groeien. Dit gazon naast de Schaapsweg behoort tot de kruidenrijkste van Sint Odiliënberg (foto: Steven Jansen).

FIGUUR 8

Detailkartering van de verspreiding van Hertshoornweegbree (*Plantago coronopus*) op de verharde infrastructuur in Sint Odiliënberg (aangegeven met zwarte hectometerhokken). De rode vierkantjes geven de aanwezigheid van de plant in de gemeentelijke gazons in het jaar 2025 aan.

Summary

DISTRIBUTION OF BUCK'S-HORN PLANTAIN (*PLANTAGO CORONOPUS*) IN THE MUNICIPALITY OF ROERDALEN New prospects for a coastal plant in municipal lawns

In the past, Buck's-horn plantain has been quite common in the Netherlands, where it occurred in the dune areas, in the Delta region and along the Wadden coasts. As a result of de-icing of roads using road salt, one can currently encounter Buck's-horn plantain almost everywhere in the Netherlands, especially along infrastructure. In 2000, Buck's-horn plantain was found for the first time in a few 1 x 1 kilometre squares in the municipality of Roerdalen, while during a 2018 distribution study in this municipality, it was recorded in 42 kilometre squares. A detailed mapping was carried out in the village of Sint Odiliënberg. By combining the salt-spreading routes with the distribution data of Buck's-horn plantain, salt clearly emerged as a factor favouring the plant. In 2025, the municipality of Roerdalen was examined again, and Sint Odiliënberg was examined even more intensely, showing a spectacular increase of Buck's-horn plantain in municipal lawns as well. This indicates that the species is broadening its ecological range towards that of an ordinary trampling plant or pioneer plant, rather than just a typical salt-resistant plant. This also explains its growth in isolated lawns that are not treated with road salt.

uitbreiding zien van Hertshoornweegbree in de gemeentelijke gazons [figuur 8]. Dat deze plant niet alleen nog bij gepekeldde wegen groeit geeft aan dat Hertshoornweegbree zijn ecologische reikwijdte aan het verbreden is naar een gewone tredplant of pionierplant. Dat verklaart de groeiplaatsen in geïsoleerde pekelvrije gazons. Dat Hertshoornweegbree deze plekken kan bereiken heeft waarschijnlijk te maken met het maai-beheer. Tijdens het groenonderhoud gaan de maaimachines in het dorp van gazon naar gazon. Het is niet ondenkbaar dat zaadjes van Hertshoornweegbree daarbij meeliften en zo op geïsoleerde gazons terecht komen. Ook de 'afwijkende' vindplaatsen langs de Pepinusbeek (gemeente Echt-Susteren) liggen op een schouwpad waar aanvoer van zaden via onderhoudsmachines niet ondenkbaar is.

DANKWOORD

Dank aan Ton Lenders voor het doorlezen en corrigeren van het manuscript.

Deze studie maakt deel uit van het meerjarenprogramma Onderzoek van Nationaal Park De Meinweg en is mede gesubsidieerd door de Provincie Limburg vanuit de Subsidieverordening SILG, paragraaf Soortenbeleid.

Literatuur

- JANSEN, S., 1998. Verspreiding van Deens lepelblad en Hertshoornweegbree "in de zilte branding van het asfalt" in Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 87(11): 237-241.
- JANSEN, S., 2001. Nieuwe waarnemingen van Hertshoornweegbree in de zoutbermen van Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 91(6): 110-111.
- JANSEN, S., 2019. Een zilte kus van de Noordzee. De verspreiding van hertshoornweegbree in Roerdalen. *Jaarboek Heemkunde Vereniging Roerstreek* 51: 175-185.
- MENNEMA, J., 1986. *Cochlearia danica* L. op weg naar de binnenlanden van België en West-Duitsland. *Dumortiera* 34-35: 139-142.
- PEETERS, P., 2013. Hertshoornweegbree pekeladventief zonder pekel. *Natuurhistorisch Maandblad* 102(8): 197.
- SCHAT, H., 1982. On the ecology of some Dutch dune slack plants. Proefschrift. Vrije Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.
- VENEMA, P., 2008. Hertshoornweegbree (*Plantago coronopus*) veroverd Drenthe. *Nieuwsbrief Werkgroep Florakartering Drenthe* 44: 4-7.
- WEEDA, E.J., R. WESTRA, CH. WESTRA & T. WESTRA, 1988. *Nederlandse Oecologische Flora. Wilde Planten en hun relaties* 3. IVN / VARA / VEWIN, Amsterdam / Hilversum / Rijswijk.